МИРАС. БҮГЕНГЕ КӨН

Күктән иңгән моң

ЮБИЛЕЙ ИЛӘ

Расиха ФӘИЗОВА

Шигырьләрендә — рәссамлыгы.. Рәсемнәрендә — шагыйрьлеге

Миңа калса, Хәмит Нәҗип улы Латыйповны рәссам буларак ачыйм дигән кеше – аның сихри төсләргә манчылган шигырьләрен укып күзалларга; ә шагыйрь буларак күңел халәтен тирәнрәк тою өчен – «канатлы сурәтләр»-ен, агачка энә төртер урын калдырмыйча, челтәр кебек хасиятләп «үрелгән» панноларын, галәм гаме салынган сыннарын, җирнең үзеннән яралган керамик эшләрен күрергә тиештер. Ике көймәнең койрыгын бергә тотып, ике иҗат берлегендә – Россиянең Рәссамнар һәм ТР Язучылар берлекләрендә аның кебек иҗат итүчеләр булса да бармак белән генә санарлыктыр. Бар булмышы белән күктән иңгән кодрәткә буйсынып иҗат итүче шигъри җанлы олпат рәссам ул. Ә шигырьләр, үзе әйтмешли, бары рәсемнәреннән саркып тамган фикерләр, сагышлар, бизәкләр генә... Шулай да бу ике иҗат берберен шуның кадәр аңлый, яклый-саклый, тулыландыра. Кулына беркайчан да кыл-каләм тотып карамаган шагыйрь:

Сукмакларга сары яфрак сибеп,
Көз урманны моңга күмдергән.
Рәссам бага урман күзләренә...
Урман күзе, димәк, тиздән үзе
Кешеләргә багар киндердән, –

дип язар идеме икән? Шигырьләрендә дә кинәнеп эш итә ул төсләр белән. Ә кайчагында торып-торып:

Бу төсләрне җыйдыңмы син
Гөлләр чәчәк аткан чакта?
Киләме ул таң атканда,
Кояш кичен баткан чакта?
...Язгы иртә нурларыннан
Таптыңмы әллә ул төсләрне,

– дип үзе дә хәйран кала төсләр тантанасыннан.

Һәм, ниһаять, бөтенләй икенче бер шигырендә:

Дөнья төсләргә бай,
Төсләр – сер дөньясы.
Ә рәссам күңеле –
Шул төсләр оясы, –

дип, бу чыганакның күңел кылларына тоташуын бәян итә.

Әнә шулай шигырьләрендә – рәссамлыгын, рәсемнәрендә шагыйрьлеген тоясың Хәмит Латыйповның. 2006 елда Татарстан китап нәшриятында авторның икенче китабы буларак дөнья күргән «Галәми гамь» дип аталган гаҗәеп шигъри альбомы да шуңа дәлил иде. Бүген исә Хәмит әфәндесенең өстәлендә әлегә аның үз кулы белән төпләнгән, моңа кадәр чыкканнары («Җир һәм күк», 1997 ел, Туймазы) кебек үк авторның график эшләре белән зәвыклы итеп муллап бизәлгән «Җил сере» дип аталган шигырь китабы һәм «Уелган бизәк» исемле (агачтан уеп эшләү һөнәре хакында мәктәп яшендәге балаларга ярдәмлек) китабы дөнья күрергә тилмереп ята. Халык промыселларын саклау турындагы программа кабул ителгән бер мәлдә бит бу.

«Ак бүре»

«Очрашу»

«Күл буенда»

Ачы әрнүләрдән торган
бала чагым —
Язмышымның
нигезендә күптән...

Үзенә генә хас бер моң, җылылык бөркелеп торган эшләрен карыйсың да балачагы кешечә үтеп, укуга, тәрбиягә тиенеп үссә, тагын ниләр генә майтармас иде бу Хәмит әфәнде дип куясың кайчак. Ә бит 7 айдан әнисеннән ятим калган сабыйга җан җылысы биреп бишек җыры көйләр, әкиятләр сөйләп йоклатыр кешесе дә булмый. Сугышта ярты җанын — бөтен сәламәтлеген калдырып кайткан I төркем инвалид әтисе дә сугыш афәтеннән мантый алмый. Өч тапкыр әсирлеккә эләгеп, шуның икесендә качканнан соң кире тотылган солдатның күргәннәре кеше әйтеп ышанырлык кына да булмый шул. Барыбер кача. Фронтовиклар белән төннәр буе тәмәке тартып, гәпләшеп утырган әтисенең сөйләгәннәрен сәке өстендә йокы аралаш тыңлаган малай күңелендә алар бүген дә куркыныч бер төш кебек. Шул көйгә дә дөнья көтә алар. Бердәнбер таянычы – улы Хәмит белән ал-ялны белмичә, икешәр бакча бәрәңге, яшелчә үстереп, умарта тотып, мал асрап тапкан барлы-юклы акчага көн күрәләр. Кышкы салкын төннәрдә әтиле-уллы кача-поса урман кисеп, ниһаять, йорт салып керәләр. Тик куаныч озакка бармый. 13 яшьлек улын тома ятим калдырып дөнья куя әти кеше.

– Әле дә сугыш турындагы фильмнарны тыныч кына карый алмыйм. Җан тетри. Әтинең язмышы турыдан-туры минем язмышка килеп бәрелә, – ди Хәмит әфәнде.

Язмыш никадәр какмасын-сукмасын, бары үз көченә генә таянырга, ышанырга гадәтләнә ул. Аның җуяр дәрәҗәгә җитеп, җиде кат тире чыкканчы бил бөксә дә, кыйналса-орылса да, тез чүкмәс бер горур зат итә аны үксезлеге. Чарасызлыктан гаҗиз калган чакларында да, ул вакытта бер дога белмәгән яшь егет, басу-болыннарга чыгып, күкләргә илереп, бары бер Ходайга сыена-ялвара. Бүгенге көндә биш вакыт намазын калдырмаган рәссам ул чаклардагы үзенең бу адымына әле дә булса хәйран.

Оча-оча йөрдек юлдан,
Җанга рух кошы кунган

Хәмит Латыйпов иҗатының буеннан-буена озата баручы сихри кошларга игътибар итми мөмкин түгел. Беренче карашка бик күзгә-башка чалынмасалар да, күңелең белән аларның кайсыдыр почмаклардан карап торуларын сизәсең. Чыннан да, сурәткә ныклабрак баксаң, алар берәм-берәм «баш калкыта» башлый. Хәмит әфәнде төрлечә atый аларны. Бер урында «әкият кошлары», икенче җирдә «сәмруг кош», «бәхет кошы», «гаҗәеп кош», «серле кош», «уйчан кош», «сакчы кошлар»... һәм, ниһаять, фәрештә! Әйтерсең, сәнгатькәрнең үзеннән бер тотам калмый гомер буе саклаучы, яклаучы фәрештәләре диярсең аларны. Шулай калку итеп, кайта-кайта башкарган «Сак-Сок», «Су анасы», «Изге елан Шахмара», «Атлы җайдак» образлары да буш җирдә тумаган.

– Коры академизм, канатсыз реализм алымнарыннан азат булган бу иҗатының тотрыклы тамырлары – халкыбызның меңьеллык фольклоры, мифологиясеннән сугарыла. Авторның гаҗәеп маһирлыгы бәрабәренә андагы образлар галәм югарылыгына күтәрелә. Һәм, әлбәттә, монда тагын бер компонент—иҗаткәргә ярдәм итү йөзеннән «күктән төшерелгән» магия-тылсым ярылып ята, – ди әлеге тансык сәнгати матурлык тудыручы талымлы рәссам хакында сәнгать белгече Розалина Шаһиева.

Әле бүген дә рәссамны «Ана болан төше», «Ак бүре» шәкелләре тудыру хыялы ымсындырып тора. Өч үлчәмдә башкарылачак образлар рәссам күңелендә күптән инде ныклап уелган. Бары шулар эргәсенә атлап керер вакыт, сәгать кенә сукмаган, күрәсең, әлегә.

Ничек табыйм җанга чара,
Җыр сихере җанга аша

Соңгы вакытларда Татарстанның халык артисткасы Гөлзадә Сафиуллина башкаруында марш кебек күтәренке рухта язылган «Әй, төрки даласы» дигән җыр яңгырый башлады. Төрки бабаларыбыз ат менеп үткән шанлы-данлы юл тузаны янә күтәрелгәндәй, тояк тавышлары ишетелгәндәй була аны тыңлаганда. Баксаң, көрәшкә, яшәүгә өнди торган гаҗәеп егәрле җырның сүзләре нәкъ менә Хәмит Латыйповныкы икән. Меңьеллыклар белән исәпләнгән төрки халыклар тарихына булган кызыксынуы, шул тамырларны барлыйсы килү нияте бүген аны ныклап торып төрле борынгы чыганакларны өйрәнергә мәҗбүр иткән. Кыл-каләмен бераз читкә куеп, китапларга күмелеп утырган мәле аның бүген. Ә җанында, берсен-берсе алыштыра барган «күңел сурәтләре»ен шәрехләгәндәй, яңа җыр-дастан бөреләнә... Ә алда юбилей күргәзмәсе.

Хөрмәтле укучыларыбыз! Без бергә булганда гына көчле!